

Mengelwerk
voor
Muysken

*Voor Pieter C. Muysken
bij zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam*

Samengesteld door Adrienne Bruyn en Jacques Arends

Publikaties van het Instituut voor Algemene Taalwetenschap 72

TAALGEOGRAFIE

Kees Hengeveld

Bij het verklaren van overeenkomsten tussen talen, voorzover deze niet bepaald worden door universele restricties, wordt in hoge mate een beroep gedaan op genetische verwantschap enerzijds en geografische nabijheid, i.e. taalcontact, anderzijds. Het gewicht dat aan beide factoren wordt toegekend is aan sterke schommelingen onderhevig geweest in de geschiedenis van de taaltypologie.

Geografische factoren mogen zich de laatste jaren verheugen in een toenemende belangstelling, die niet in de laatste plaats een gevolg is van het EUROTYP-project. In dit project werd de typologie van de talen van geografisch Europa (van de Atlantische Oceaan tot de Oeral) onderzocht. Door het domein van onderzoek te beperken tot een, op wereldschaal gezien, klein gebied, konden geografische patronen worden blootgelegd die in een grootschalig typologisch onderzoek niet zichtbaar zouden worden. Ter vergelijking: in een typologisch onderzoek op wereldschaal wordt in veel gevallen een sample van 50 op 6000 gehanteerd, terwijl in het onderzoek waarover hieronder wordt gerapporteerd een sample van 50 op 150 talen wordt gebruikt. Daarmee wordt de geografische dichtheid zo groot dat het mogelijk wordt taalgeografie te bedrijven.

Ik doe dat hier aan de hand van de systemen van adverbiale subordinatie in de talen van Europa. In het bijzonder richt ik me op de vraag in welke vorm het werkwoord in adverbiale zinnen wordt gerealiseerd: is dit een *onafhankelijke vorm*, d.w.z. een vorm die ook in een hoofdzin gebruikt zou kunnen worden, of is dit een *afhankelijke vorm*, d.w.z. een vorm die niet in een hoofdzin gebruikt zou kunnen worden. Deze indeling van werkwoordsvormen wordt gehanteerd in plaats van de traditionele indeling van werkwoordsvormen in finiete en niet-finiete vormen, omdat deze laatste tweedeling voor vele talen niet bruikbaar is.

De details van het onderzoek kunnen hier niet worden gegeven, zie hiervoor Hengeveld (1998). Wel is van belang hier aan te geven dat een breed spectrum aan constructies is onderzocht, variërend van sterk geïntegreerde (1) tot sterk perifere (2) adverbiale zinnen:

- (1) Pieter woonde *slapend* de lezing bij.
- (2) Pieter zat zeker te slapen, *want hij heeft zich in Leiden laten benoemen*.

Wat betreft de uitdrukking van adverbiale zinnen komen we drie typen talen tegen, die, gebruikmakend van de door Stassen (1985) geïntroduceerde terminologie, als volgt gekarakteriseerd kunnen worden:

- *balancing* (B): bij de uitdrukking van adverbiale zinnen wordt voornamelijk of uitsluitend gebruik gemaakt van onafhankelijke werkwoordsvormen;
- *absolute deranking* (A): bij de uitdrukking van adverbiale constructies wordt voornamelijk of uitsluitend gebruik gemaakt van afhankelijke werkwoordsvormen;
- *conditionally deranking* (C): bij de uitdrukking van adverbiale constructies wordt gebruik gemaakt van zowel afhankelijke als onafhankelijke werkwoordsvormen.

Kijken we nu hoe de talen van Europa passen in deze classificatie, dan ontstaat het volgende globale beeld:

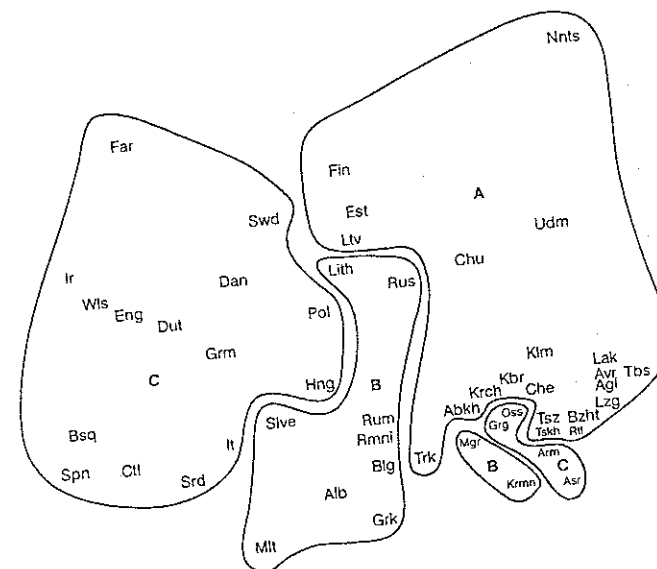
- Centraal-Europa: *balancing*.
- Oost-Europa: *absolute deranking*.
- West-Europa: *conditionally deranking*.
- Zuidelijke Caucasus: *balancing* en *conditionally deranking*.

Kaart 1 laat zien hoe de onderzochte talen passen in deze globale classificatie. In deze en volgende kaarten staat een afkorting voor een taalnaam geprojecteerd op een centrale positie in het verspreidingsgebied van deze taal op een denkbeeldige kaart van Europa. De posities van de afkortingen geven zo de relatieve positie van de talen t.o.v. elkaar weer.

Kaart 1 maakt al meteen duidelijk dat talen met eenzelfde systeem van adverbiale subordinatie in contigue gebieden gesproken worden. Geografische nabijheid weegt in een aantal gevallen zelfs sterker dan genetische verwantschap:

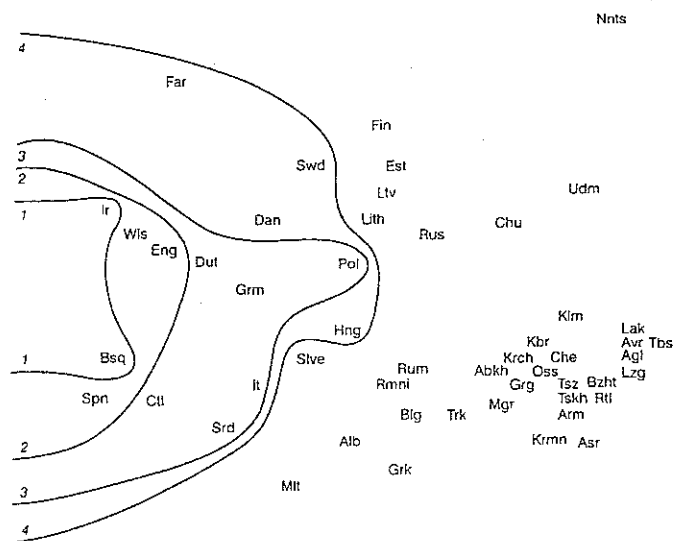
- de Uralische talen Estisch (Est), Fins (Fin), Nenets (Nnts) en Udmurt (Udm) zijn alle van type A. Het Hongaars, de enige Uralische taal van type C, heeft zich kennelijk in de richting van de B/C omgeving aangepast;
- de Balto-Slavische talen Bulgaars (Blg), Litouws (Lith), Russisch (Rus) en Sloveens (Slve) zijn alle van type B. Het Pools (Pol) is van type C, maar dat geldt ook voor de andere West-Slavische talen. Het Lets (Ltv) is hier de vreemde eend in de bijt: in tegenstelling tot het genetisch meest nabije Litouws is het van type A, een assimilatie aan de omringende Uralische talen;
- de Indo-Iraanse talen Koerdisch (Krmn) en Romani (Rmni) zijn van type B. Het Ossetisch (Oss) lijkt als type C taal echter sterk op de naburige talen Armeens (Arm) en Georgisch (Grg);

- De Italische talen Catalaans (Cat), Italiaans (It), Sardijns (Srd) en Spaans (Spn) zijn alle van type C. Het Roemeens (Rum) daarentegen is een typische Balkantaal van type B.

Kaart 1 Systemen van adverbiale subordinatie in de talen van Europa
(A = absolute deranking, B = balancing, C = conditionally deranking)

Binnen elk van de in Kaart 1 geïdentificeerde gebieden bestaat er de nodige variatie tussen de verschillende talen. De noties *absolute deranking*, *balancing*, *conditionally deranking* zijn in feite relatieve begrippen, die gebruikt moeten worden in relatie tot de specifieke adverbiale relatie die wordt onderzocht. Om dit gegeven te illustreren wordt hierna de kaart voor West-Europa nader uitgewerkt.

Kaart 2 West-Europa

1 = maximaal *conditionally deranking*
4 = minimaal *conditionally deranking*

Alle West-Europese talen zijn *conditionally deranking*, maar niet in dezelfde mate. Voor de onderlinge vergelijking blijken de volgende constructies van bijzonder belang. Ik geef hier de Engelse testzinnen die in een questionnaire werden aangeboden aan informanten:

- (3) Jenny isn't here, *for I don't see her.*
- (4) I'll come tomorrow *in case Ann wants me.*
- (5) The fuse blew *because of our overloading the circuit.*
- (6) *Apart from doing the cooking* I look after the garden.

Voorbeelden (3)-(6) zijn geordend van de adverbiale zin waarbinnen het gebruik van een afhankelijke werkwoordsvorm naast een onafhankelijke werkwoordsvorm het

minst waarschijnlijk is (3), tot die waarbinnen het gebruik van een afhankelijke werkwoordsvorm naast een onafhankelijke werkwoordsvorm het meest waarschijnlijk is (6). De talen op kaart 2 zijn overeenkomstig geordend in vier groepen: groep 1 is het meest *conditionally deranking*, groep 4 het minst.

Zoals op kaart 2 te zien is, breidt het *conditionally deranking* gebied zich concentrisch uit naarmate de onderzochte constructie opschuift van (3) naar (6).¹ Sterker nog, de betreffende gebiedsuitbreidingen zijn implicatieel met elkaar verbonden. Een taal die binnen gebied 1 valt, valt ook binnen gebied 2, 3 en 4; een taal die binnen gebied 2 valt valt ook binnen gebied 3 en 4; etc. Met andere woorden: er zijn binnen dit gebied geen talen die in, bijvoorbeeld, zin (4) zowel afhankelijke als onafhankelijke werkwoordsvormen gebruiken, maar in zin (5) en (6) niet. Op deze manier voegt taalgeografie vanuit een taaltypologisch perspectief een belangrijke dimensie toe aan de isoglossen die bekend zijn geworden door het dialectonderzoek: het gaat niet om het representeren van de distributie van een fenomeen maar om het plotten van implicatiele hiërarchieën.

Hengeveld, Kees (1998), Adverbial clauses in the languages of Europe. In: Johan van der Auwera ed., *Adverbial constructions in the languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Stassen, Leon (1985), *Comparison and Universal Grammar*. Oxford: Blackwell.

Kees Hengeveld

Middenweg 239-3
1098 AP Amsterdam

kees.hengeveld@hum.uva.nl

Universiteit van Amsterdam
LG Theoretische Taalwetenschap
Spuistraat 210, 1012 VT Amsterdam

¹ Een aardig aspect van Kaart 2 is dat deze laat zien dat vanuit het perspectief van het onderzochte verschijnsel de talen Iers (Ir) en Baskisch (Bsq), niet bepaald voorbeelden van *Standard Average European*, de harde West-Europese kern representeren met het Engels en Spaans als leden van de volgende groep. Moeten we hier denken aan substraatinvloeden van het Celtsisch op het Engels en van het Baskisch op het Spaans? Wordt de dominantie van meerderheidstalen overdreven?